

**የሀገር ገጽታን የሚገነቡና ማህበራዊ አንድነትን የሚያስተሳስሩ የኢትዮጵያ ህዝቦች
የጋራ ባህላዊ እሴቶች**

በዶ/ር ፍሬህይወት ባዩ

አጽህፎተ ጽሁፍ

የኢትዮጵያ ህዝቦች የጋራ ባህላዊ እሴቶች የሀገርን መልካም ገጽታ ከመገንባት እና ማህበራዊ አንድነትን ከማጠናከር አኳያ አስተዋጽዖ አላቸው። በሀገራችን አውድ በህዝቦች መካከል በተመሳሳይነት ባህል ላይ በማተኮር የተጠኑ ጥናቶች የሉም። የጥናቱ አነሳሽ ምክንያት በተናጥል እንጂ እንደ ሀገር የጋራ የሆኑ ባህላዊ እሴቶች ባለመጠናታቸው እንዲጠኑ የውይይት መድረክ ለመክፈት እንዲሁም መነሻ ሀሳብ ለመስጠት ነው። ይህ ጥናት ትኩረት ያደረገው እስካሁን በየብሄረሰቡ በባህል ዙሪያ በተናጠል ከተጠኑት በመነሳት የጋራ የሆኑትን ለይቶ መግለጽና የናሙና ትንተና ማቅረብ ነው። የጥናቱ ዘዴ ንጽጽራዊ የጥናት ስልትን የተከተለ ነው። ለንጽጽር የተመረጡት ክልሎች አማራ፣ ትግራይ፣ ኦሮሚያ፣ ሀረሪ፣ የደቡብ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች ክልል እንዲሁም አዲስ አበባ ከተማ መስተዳድር ናቸው። እነዚህ የተመረጡት ህዝቦች ባህል የኢትዮጵያ ህዝቦች ወካይ ናሙና ሆነው ተወስደዋል። በተመረጡት ህዝቦች ባህል ላይ በባህል የጥናት መስክ የተጠኑ ቀደምት ጥናቶችን መለየት ቀዳሚው ተግባር ነበር። ልዩነታቸው እንደተጠበቀ ሆኖ ተመሳሳይነታቸውን በመለየት የሀገር ገጽታን የሚገነቡና ማህበራዊ አንድነትን የሚያጠናክሩት ተለይተው ቀርበዋል። በባህልና ቱሪዝም ሚኒስትር የባህል ፖሊሲ የዩኒስኮን የባህል ብያኔ መነሻ በማድረግ በተለይም በፖሊሲ ውስጥ የተዘረዘሩትን ባህላዊ ርእሰ-ጉዳዮች እንደመነሻ በመውሰድ በተናጠል የተለያዩ አላማ ለማሳካት ሲሉ ከተጠኑ ጥናቶች መካከል ማግኘት ከተቻለው ውስጥ በጥቅሉ “ቁሳዊና ኅሊናዊ ሀብቶች” የሚለውን እንደ ዋና ማእቀፍ ተወስዷል። ከእነዚህ መካከል በጥናቱ የተገኘው ውጤት በገለጻና በትንተና ቀርቧል። ገለጻውና ትንተናው ትኩረት ያደረገባቸው የኢትዮጵያ ህዝቦችን የጋራ ባህላዊ እሴቶች፣ ከህይወት ኡደት (ከወሊድ፣ ከጋብቻና ከሞት) ጋር የተያያዙ ሥርዓቶች ክዋኔ፣ የተለያዩ ማህበራዊ መስተጋብር፣ በእድር፣ በቤተ-አምልኮ ግንባታ፣ በደቦ መስራት፣ ባህላዊ የፍትህ ሥርዓት፣ ባህላዊ ህክምና እንዲሁም በእነዚህ ውስጥ ያሉ የእምነት ሥርዓቶች እና ቁሳዊ ባህሎች የጋራ ባህላዊ እሴቶች ናቸው።

1. መግቢያ

የዚህ ጥናት ዋና ተግባር የኢትዮጵያ ህዝቦችን የጋራ ባህላዊ እሴቶች መለየት ነው። የጥናቱ

አስፈላጊነት የሀገርን መልካም ገጽታ ለመገንባት እና ጠቃሚ የሆኑ ቦተሊያዩ መስክ ሊተገበሩ የሚችሉ እቅዶች ለመንደፍ በቅድሚያ የጋራ ባህልን ማወቅ ስለሚገባ ነው። እስካሁን የኢትዮጵያ ህዝቦች የጋራ ባህላዊ እሴትን በተመለከተ የተጠና ጥናት የለም። ስለዚህ ይህ ጥናት መነሻ በመሆን ያገለግላል። የህዝቦችን የጋራ እሴት የሚገኘው በተለያዩ የባህል ገጽታዎች ውስጥ በመሆኑ መጠናቱ ያስፈልጋል።

የጥናቱ ዋና አላማ፡- የኢትዮጵያ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች የጋራ የባህል እሴቶችን በተናጠል ከተጠኑት ከቀደምት ጥናቶች መካከል ለይቶ መጠቀም። ለዚህ ጥናት የኢትዮጵያ ህዝብ ወካይ ናሙና ይሆናሉ ተብለው የተመረጡት፡-አዲስ አበባ፣ ኦሮሚያ፣ አማራ፣ የደቡብ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች፣ ትግራይ እንዲሁም የሀረሪ ክልል ናቸው። የጥናቱ የመረጃ ምንጭ በባህል (በፎክሎር) መስክ የተጠኑ ጥናቶች እና የተለያዩ የህትመት ውጤቶች ናቸው።

የጋራ ባህልን ለማጥናት ተመሳሳይነቶችን ለመለየትና ለመበየን የተሻለው የሥነ-ዘዴ ስልት ንፅፅር (cross-cultural research method) ነው። ይህም ጥናት በዚሁ ዘዴ በመጠቀም ከቀደምት ጥናቶች የተገኙ መረጃዎችን በማነጻጸር የጋራ የሆኑትን ለይቷል። የጥናቱ ዘዴ በሁለት ወይም ከዚያ በላይ በሆኑ ረቂቅና ግፁዛን ነገሮች ለምሳሌ ሀሳቦች፣ ህብረተሰቦች፣ ቁሳዊ ባህሎች፣ ወዘተ. መከሰቻ ባሕርያት ውስጥና መካከል ያለ ተመሳሳይነትንና ልዩነትን ለመመዘን፣ ለመለየት፣ ለመተንተን፣ ለመግለፅና ለመበየን የሚያገለግል ዘዴ ነው። ስለ እያንዳንዱ የህብረተሰብ ክፍል በተለያዩ ዘዴዎች የተሰባሰበውን መረጃ ተመሳሳይ ርእስ ጉዳይ ላይ በተለያዩ ቦታ የተሰሩ ጥናቶችን በማነጻጸር ተመሳሳዮቹን መለየትና መግለጽ እንዲሁም መተርጎም ይሆናል።

ጽንሰ ሀሳቦች

የህዝቦች የጋራ ማንነት መለያ አንድ ትውልድ ካለፈው ትውልድ የሚወርሳቸው ባህላዊ የመለያ ባሕርያት ገጽታዎችን የሚገልፅ ነው። ባህላዊ የመለያ ባሕርያት የሚባሉትም፡- ለምሳሌ፡- የአመጋገብ ልማድ፣ አልባሳት፣ የየት-መጣ ታሪክ፣ የዘር (የትውልድ) ሐረግ፣ ማህበራዊ ተመክሮች፣ ባህላዊ እምነቶችና አሠራሮች፣ የሕዝብ የአብሮነት ስሜት፣ ተመሳሳይ ልምዶች፣ የጋራ ወይም የተዛመደ ሕልውና፣ የሥነ-ልቦና አንድነት፣ የቤት አሠራር፣ የማምረቻ መሣሪያ፣ የሥነ-ውበት ግንዛቤ፣ ከወሊድ፣ ከሠርግና ከሞት ጋር የተያያዙ ሥራቶች፣ በዝምድና በጉርብትናና በሌሎችም ግንኙነቶች ላይ የተመሠረተ መተጋገዝና መተሳሰብ፣ ባህላዊ የአስተዳደር ዘዴ እና ባህላዊ ህክምና ይገኙበታል።

እነዚህን የጋራ ባህላዊ እሴቶች ከላይ በዝርዝር በቀረቡበት መልኩ ከመመርመር ይልቅ የተሻለ አካሄድ የሚሆነው ተመሳሳይነት ያላቸውን በአንድ ጎራ መመደብ ነው። ስለዚህ እነዚህን መንፈሳዊና ቁሳዊ ባህሎች የፎክሎር የጥናት መስክ ከሚመድብበት አኳያ በመመደብ የጋራ ባህሎችን ማሳየት ለዚህ አቀራረብ ተመርጧል። በዚህ መሰረት የፎክሎር ምደባን በተመለከተ Dorson “በመስኩ የሚደረግ ምርምርን ስርዓት በአራት ዋና ዋና ክፍሎች ከፍሏል። እነዚህም ስነቃል፣ ቁሳዊ ባህል፣ ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባት እና ሀገረ-ሰባዊ ልማድ ናቸው።

የዚህ ጥናት ትኩረት ከአራቱ አንዱ በሆነው ሀገረ-ሰባዊ ልማድ ላይ ነው። ሀገረሰባዊ ልማድ የሰው ልጅ በማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ሌሎችም ፍላጎቶቹን ለማሟላት በጋራ የሚያከናውናቸው ድርጊቶች ናቸው። በጥቅሉ ሰዎች አጥብቀው ስለያዙት እምነት፣ ልማድ፣ መነሻው፣ ፍቺው፣ ምክንያቱ ምንድን ነው? ብሎ ምላሽ ለማግኘት ያጠናል። ዋናው ጉዳይ በግለሰብ ላይ ሳይሆን በቡድኑ መካከል ባለው የእርስ በእርስ ግንኙነት ላይ ነው።

2. የጋራ ባህላዊ እሴቶች ማሳያ

2.1. ማህበራዊ ግንኙነት

በአንድ ሀገር ህዝብ መካከል የተለያዩ ለምሳሌ የሃይማኖትና የማህበራዊ መሠረት ልዩነቶች ቢኖራቸውም በተለያዩ ግለሰባዊና ማህበራዊ ድርጊቶች ወይም ባህርያት የጋራ ግንዛቤ፣ ትብብርና ተሳትፎ ፈጥረው ይታያሉ። ብዝሃ-ባህል ወይም ኅብረ-ባህልን ግለሰቦች፣ ማህበራዊ ቡድኖች፣ ወዘተ፣ በመካከላቸው በሚያጋሩዋቸው የተመሳሳይነት ዝምድናዎች ጭምር እንጂ አንዱን ከሌላው ልዩ በሚያደርጉት ባሕርያት አንፃር ብቻ የሚገለጽ ሰብዓዊ ዓለም አይደለም (ባይለየኝ 2016)። የኢትዮጵያ ህዝቦች ከሚጋሯቸው መካከል የሚከተሉት ይገኙበታል።

2.1.1 እድር

ለማሳያ የሚሆኑ የማህበራዊ ግንኙነት መገለጫ ባህላዊ እሴቶች መካከል አንዱ ባህላዊ የመረዳጃ ተቋም የሆነው የፈቃደኝነት ማህበር እድር ነው። አጀማመሩን አስመልክተው ከ19 መ/ክ/ዘ በኋላ የኢጣልያንን ወረራ ተከትሎ ሳይጀመር አይቀርም በማለት ሁለት ነጥቦችን ማስረጃ ያነሳሉ። ዕድሮች ከገጠር ይልቅ በከተሞች ይበልጥ ተስፋፍተው የተጠናከረ አገልግሎት በመስጠት ላይ ይገኛሉ። ከገጠር ይልቅ በከተማ የተጠናከረ አገልግሎት የሚሰጡበትን ምክንያት ከሚገልጹት መካከል ፈሬራሮ ከዝምድና

(“kinship”) ጋር በማያያዝ እንደሚከተለው ከገለፀው መሠረታዊ ምክንያት ጋር ይመስላል። ... በምዕራቡ ዓለም ከተሞች በተስፋፋሪቸው እንደ አሜሪካ ባሉ ሀገሮች ውስጥ ዝምድና በፖለቲካዊ፣ በማህበራዊ፣ በኢኮኖሚያዊ፣ በመዝናኛ፣ በሃይማኖታዊ፣ ወዘተ፣ ዘርፎች እጅግ አነስተኛ ሚና ይዞ ይገኛል። ... ከዚህ በተቃራኒ ደግሞ፣ ከምዕራባዊው ዓለም ውጭ በሚገኙ በተለይም ትውፊታዊ በሆኑና በቴክኖሎጂ ባላደጉ ህብረተሰቦች መዋቅሮችና ማህበራዊ ሕይወት ውስጥ ቁልፍ፣ ማዕከላዊ የሆነ ሚና የሚጫወተው ዝምድና ነው። በእነዚህ ሀገሮች ውስጥ ጋብቻ፣ የግለሰቦች መኖሪያ፣ አኗኗር፣ የህብት ውርስ፣ ማህበራዊ ደረጃ ወይም ቦታ፣ ወዘተ፣ ሁሉ በዝምድና ሥርዓቶች የተወሰኑ ናቸው (Ferraro, 2004 223-224)።

ዕድሮች የተመሠረቱበት ዋና አላማ የዕድሩን አባል በሀዘኑ ጊዜ በተለያዩ መልኩ ለማገዝ ነው። በእድርተኞች መካከል ያለ መቻቻል፣ መከባበር፣ ሊተረጎም እና ሊተነተን የሚችል ሰፊ እሴቶችን ያካተተ ነው። ዕድር ከምስረታው ጀምሮ በመፈቃቀድ የሚመሰርቱት የራሱ መተዳደሪያ ደንብ ያለው፣ በአባላቱ የገቢ ምንጭ የሚተዳደር፣ የቡድኑ አባላት የሚረዳዱበት ባህላዊ ተቋም ነው። ይህ ባህላዊ ተቋም የጀመረው ትውልድ ለቀጣዩ ትውልድ አውርሶ የሚያልፈው፣ በመኖሪያ አካባቢ የሚቀራረቡ ግለሰቦች በፈቃደኝነት የሚመሰርቱትና የሚመሩት ሀገር በቀል አስተሳሰቦች የዳበሩበት ማህበር ነው።

በአጠቃላይ በስድስቱም የጥናቱ ክልል እድር በተመሳሳይ ስም እና አላማ ይታወቃል። በዚህም እንደ ሀገር የጋራ ባህላዊ እሴት ሲሆን ጠቀሜታውም ማህበራዊ አንድነትን ከመፍጠር ጀምሮ አጠናክሮ አንዱ ትውልድ ማህበራዊ አንድነቱን ለቀጣዩ ትውልድ የሚወራረስ ነው። በፈቃደኝነት የሚመሰረትና በአባላቱ የገቢ ምንጭ የሚተዳደር፣ የተለያዩ ሀገር በቀል የስልጣን ተዋረድ ጽንሰ ሀሳብን የያዘ፣ ሀገር በቀል የዲሞክራሲ ጽንሰ ሀሳብ መፍለቂያና መዳበሪያ እንደየዘመኑ የሚዘምን ባህላዊ ተቋም ነው።

2.1.2. መረዳዳት

መረዳዳት አንድ ባህላዊ የሆነ የኢትዮጵያ ህዝቦች የጋራ እሴት ሲሆን የሚረዳዱበት አጋጣሚ ግን የተለያዩ ሊሆን ይችላል። ጥናቶቹ እንደሚያሳዩት ሶስት የመረዳዳት አጋጣሚዎችን አንስተዋል። ስራን በጋራ መስራት፣ በገንዘብ በቁስ እና በሀሳብ መተጋገዝ ይገኙበታል።

ደቦ (ጂጊ) መስራት አንዱ የመረዳዳት ባህላዊ እሴት ሲሆን ይህም እንደ ሀገራችን አውድ ከሰማንያ እጁ በላይ በግብርና ስራ የሚተዳደርበትን ስራ የሚያቀልበት መንገድ ነው።

እድር የሚለውን ቃል ሲበይኑ፡- “በዙ ሰው ተሰብስቦ እንደ ወረራ ላንድ ሰው የሚሰራው የኅብረት ሥራ ጅጊ” ይባላል (ደስታ 1962፡ 330)። ሌላው በሀሳብና በቁስ እንዲሁም በገንዘብ የሚረዳዱት ቤተ ሃይማኖት ሲሰራ ነው። በቤተ-ሃይማኖት ግንባታ ትብብር ቤተ-ክርስቲያን ሲሰራ የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮች እገዛ ያደርጋሉ። መስጊድ ሲሰራ የክርስትና ሃይማኖት ተከታዮች ያግዛሉ። አንድ ሰው በተለያዩ ምክንያት ምግብና መጠጥ አዘጋጅቶ ሌሎችን ሲጋብዝ በዚህ ድግስ ላይ በጉልበት በሀሳብና በተለያዩ መልኩ የሚረዳዱበት ሌላኛው አጋጣሚ ነው። በአጠቃላይ ተገደው ሳይሆን ፈቅደውና ወደው የሚረዳዱበት ሀገር በቀል ባህሎች ናቸው። ሌላው የጋራ እሴት የተጣላን ማስታረቅ ነው።

2.1.3 የተጣላን ማስታረቅ

የሀገራችን ሕዝቦች ግጭቶችን በባህላዊ መንገድ በሰላም እየፈቱ የኖሩ ሕዝቦች ናቸው። ህብረተሰቡ ስለ ጠብ ያለው አመለካከት የተለያዩ ሲሆን በአብዛኛው በምንም አይነት መንገድ ጠብ መፈጠር የለበትም የሚለው አተያይ ያይላል። ግጭት በሚፈጠርበት ወቅት ያለው የግልግል ስልት በባህሉ የተደነገጉና የተለመዱ ተግባራዊ የሚደረጉ ደንቦች አሉት። ለምሳሌ ሁለት ግለሰብ ወይም ቡድን ቢጋጩ በዚህ መንገድ ተበዳይ ይካስ የሚል በቃል የሚተላለፍ ደንብ ይኖራል። የካሳው አይነት ይለያይ እንጂ ተበዳይ በመካሰ፤ በዳይ ደግሞ ካሳ በመክፈሉ ሁሉም የህብረተሰብ ክፍል ተስማምቶ የሚተገብረው ልማድ ነው። የካሳ ደንብ አውጪዎች እና አስፈጻሚዎች በዚያው በማህበረሰቡ ውስጥ የሚገኙ የተመረጡ ግለሰቦች ወይም የሀገር ሽማግሌዎች ናቸው። የተጣላን ስለማስታረቅ የተጠኑ ጥናቶች በርካታ ናቸው። ስለዚህ ከሌላው ርእሰ ጉዳይ በተሻለ አንድ ሁለት በማለት በዝርዝር የጋራ ባህላዊ እሴቶችን መጠቀም ይቻላል። እንደሚከተለው ቀርቦል። የመጀመሪያው ስለ አስታራቂ ግለሰቦች ወይም ሽማግሌዎች ማህበረሰቡ የሚስማማበትን የጋራ ባህላዊ እሴት የሚያሳይ ነው። አስታራቂ ሽማግሌዎች፡-

- ትዳር የመሠረቱና እድሜ ከሀምሳ በላይ የሆኑ ናቸው።
- ባህላቸውን የሚያውቁ።
- መንደራቸውን በብቃት መምራት የቻሉ።
- ህዝባቸው የሚወዳቸው።
- ተናግረው ማሳመን የሚችሉ።
- የማያዳሉ።
- እውነቱን (ማህበረሰቡ እውነት ብሎ የሚያምንበትን) ተከትለው የሚፈርዱ።

- ለሚሰጡት አገልግሎት ክፍያ ይከፈላል ብለው የማይጠይቁ።
- ከሚሰጣቸው ጥቅማ ጥቅም ይልቅ የማህበረሰቡን ይሁንታ የሚፈልጉና ይህንንም ይሁንታ ይዘው የሚዘልቁ ናቸው።
- ከግል ስራቸው ይልቅ ፍትህን ለማስፈን የሚተጉ።
- ለጎጂው ወገን እርቅ እስኪፈጸም ከለላ የሚሰጡ ናቸው።

በግጭት አፈታት ሂደቶች መካከል የሚከውኑ የጋራ እሴት ባህላዊ እምነቶች ያላቸው ተምሳሌታዊ ፍቺ የህዝቡን የህይወት ፍልስፍናና እምነት የሚያሳዩ እሴቶች ናቸው። እነዚህም፡-

- ለእርቅ ከሳምንቱ ቀናት መካከል መምረጥ
- የእርቁ ሂደት አልቆ በሚጠናቀቅበት እለት እርድ ማረድ
- ለእርድ የሚቀርቡ እንሰሳት መልክ የተወሰነ መሆን፤ የእንሰሳቱ ጾታና እድሜ፤ የእንሰሳቱ የሰውነት ክፍል፤
- የታረደውን የሚበላ ወይም የማይበላ ብሎ መለየት፤ የሚታረድበት ቦታ እና አቅጣጫ የተወሰነ መሆን።
- እርግማን እና ማህላ መኖር (በሀሰት አለመማል)
- የሽማግሌዎች የፍትህ አሰጣጥ በልምድ የዳበረ ብቻ ሳይሆን መንፈሳዊ ጸጋም እንዳለ ማመን።
- ባላንጣ የሆኑ ወገኖች አብሮ መብላት
- ገዳይና ሟች በአንድ ካራ ማረድ
- የሚያርደው ግለሰብ ማንነት

ሌሎች የማስታረቅ ባህልን የተመለከቱ የጋራ እሴቶች፡

- የፍትህ ሥርዓቱ ቀጣይነት እንዲኖረው እንዲሁም ማህበረሰቡ ለባህላዊ ደንቡ እንዲገዛ እና ከባህላዊ ደንቡ እንዳያፈነግጥ በባህሉ የሚተክሉበትና የሚያጸኑበት የተለያዩ ስልቶች አሏቸው።
- ግለሰብን ከማህበረሰቡ በማግለል መቅጣት
- ማህበረሰቡ ከዘመናዊው የግጭት መፍቻ ስልት ይልቅ ባህላዊውን ደንብ መምረጥ።
- ቅጣቱ የግለሰቡ ቢበልጥም የዘመዶቹና የጎሳው ጭምር መሆኑ።

2.1.4 ባህላዊ ህክምና

የባህላዊ ህክምና ጥበቡ ባህላዊ የህክምና መገልገያዎችን በመጠቀም የተዛባውን ጤና ወደ ነበረበት መመለስ ነው። መድኃኒቶችን የሚቀምም፣ አጠቃቀማቸውን የሚያውቅና የሚያሳይ ማህበረሰቡ አዋቂ ብሎ እውቅና የሰጠው ግለሰብ ባህላዊ ህክምና(ህክምና አዋቂ) ይባላል። “ባህላዊ የህክምና ጥበብ እንደየሀገሩ የአየር ሁኔታ፣ የመሬት አቀማመጥ እንደሚነሳው የበሽታ ዓይነት እንዲሁም እንደ ማህበረሰቡ ባህልና እምነት የሚለያይ መሆኑን በመስኩ ጥናት ያካሄዱ ምሁራን ገልጸዋል(ምህረት 2000)።”

የኢትዮጵያ የባህል መድኃኒት በውጭ ዜጎች ተጽፎ የተገኘው ከ17 መቶ /ክ/ ዘ ጀምሮ ነው።ራሱን የቻለ የባህላዊ መድኃኒት ጥናት የሚገኘው በ20መ/ክ/ዘ ነው።በ1941ዓ.ም የባህል መድኃኒት በመንግስት እውቅና ማግኘቱን በደርግ ዘመን ለባህል መድኃኒት ትኩረት ተሰጥቶት ሥርዓት ለማስያዝ ተሞክሮ እንደነበር ገልጸዋል (Fekadu 2001)። በኢትዮጵያ የባህላዊ መድኃኒት ህክምና ዘመናዊ የህክምና ተቋማት በተሻለ ሁኔታ በሚገኙበት በዚህ ዘመን ጭምር ይነስም ይብዛ በእያንዳንዱ መንደር አለ። የባህል መድኃኒቶች አዘገጃጀት፣ አወሳሰድ፣ ለመድኃኒትነት የሚውሉ እጽዋት አቆራረጥ፣ የሚቆረጡበት ወቅት ጭምር የራሱ ጊዜና አኳኋን ያለውና ከእምነት ጋር የሚያያዝ ነው። ባህላዊ ህክምና እና ህኪሙ ያድነኛል ብሎ ማመን በታካሚው ስነልቦና ላይ አወንታዊ ጎን አለው። እምነቱም በተለያዩ መልክ ሊገለጽ ይችላል። አንዱ እንደ በሽታዎች ዓይነት በዘመናዊ ህክምና የሚድን እና የማይድን በሚል ህመሞችን ይከፋፍላቸዋል። እንዲሁም የባህል ህክምና አዋቂ “እጁ ያድናል” የሚለው እምነት ሌላው ከእምነት ጋር የሚያያዝ ነው። መድሀኒቱ ሲሰጥ ወይም ሲቀመም የሚደረጉ ሀገረ-ሰባዊ ልማዶች የመቀመሙን ያህል እውቀትና ያድናሉ ወይም ያድነኛል የሚል ጽኑ እምነት የሚጠይቁ ናቸው። የባህል መድኃኒቶች አዘገጃጀት፣ አወሳሰድ፣ እንዲሁም ለመድኃኒትነት የሚውሉ እጽዋት አቆራረጥ፣ የሚቆረጡበት ወቅት ጭምር የራሱ ጊዜና አኳኋን ያለውና ከእምነት ጋር የሚያያዝ ነው። መድኃኒቶችን ለማሰባሰብ፣ ለማዘጋጀት ከወቅት ጸደይ፣ ከወር መስከረምና ጳጉሜ ከቀን ረቡእ እና አርብ፣ ከሰአት፣ ንጋት አካባቢ ይመረጣል። ከትልቅ ሰው ይልቅ ልጆች ሳይነጋገሩና ሳይሸኑ የሚፈለገውን የመድኃኒት ቢሰበስቡ ፍቱን ነው። ፈውስ ለማግኘት መድኃኒቱ ብቻ ሳይሆን የአሰባሰብ፣ የአዘገጃጀት እና የአጠቃቀም ሥርዓቱን ማክበርና መንጻት ይገባል(ፍሬህይወት 2009)።

የህክምና እውቀት በአብዛኛው በልምድ የሚገኝ ሲሆን ልምዱም ቀደም ብሎ እውቀቱ

ከነበረው የቅርብ ሰው በማየትና በመለማመድ የሚዳብር ነው። የባህል ሀኪሞች እውቀታቸውን በቀላሉ ለሌሎች ሰዎች ለማሻገር ፈቃደኛ አይደሉም። ማንም ሰው መልመድ ስለፈለገ ወይም ለባህል ሀኪሙ የቅርብ ሰው በመሆኑ ብቻ አይለምዳቸውም። ምክንያቱም መድኃኒቶቹ የሚዘጋጁባቸው ጥሬ ነገሮችና አቀማመጡ እንዲሁም ልክ ጭምር ምስጢር ነው። አዋቂዎቹ ይህን እውቀት ለሌላው ሰው ማሳየት አቀማመጥና አቀራረብ ምስጢር ሆነው መቆየት የተለያዩ ጠቀሜታዎችና ምክንያት እንዳላቸው ያምናሉ። ለምሳሌ መድኃኒቶቹ እንዳይረክሱ ክብር ለመስጠት። የመድሀኒቱ አቀማመጥ፣ አጠቃቀሙ ጥንቃቄ ስለሚፈልግ። መድኃኒቶቹ የሚቀመጡት ከተለመዱት ነገሮች ውጭ ሊሆን ስለሚችል ከምስጢርነታቸው ምክንያቶች መካከል ይጠቀሳሉ።

ባህላዊ ህክምና በሀገራችን ህዝቦች ዘንድ የሚታወቅና ዛሬም አገልግሎት በመስጠት ላይ የሚገኝ ባህላዊ እሴት ነው። እድናለሁ ብሎ ከማመን ጀምሮ የተለያዩ ባህላዊ እምነቶችን የያዘ ነው። ሌላው በዚህ ውስጥ ያልተጠቀሰው ጠበል እንዲሁም ፍል ውሃ በየአካባቢው የሚገኝና ያለ ሃይማኖት ልዩነት የትኛውም ህዝብ እድናለሁ ብሎ በማመን የሚገለገልባቸው ናቸው። ለዚህም ማሳያው በተለያዩ ፍል ውሃዎችና ጠበል ባለበት ብዙ ተገልጋዮች መኖራቸው እንዲሁም አንዱ ተጠቅሞባቸው ከህመም እንደዳነ ሲያረጋግጥ ለሌላው ሰው በመንገር እውቅናቸው ከአንዱ ለሌላው በቃል እየተላለፈ ብዙ ቁጥር ያላቸው ተገልጋዮችን ማየት የተለመደ ነው። ባህላዊ ህክምናንም ሆነ ጠበልና ፍል ውሃን ሌላው ተመራጭ የሚያደርጋቸው ክፍያቸው የዘመናዊ ህክምናውን ያህል ብዙ አለመሆኑ ነው።

2.2 የህይወት ኡደት ባህላዊ ክዋኔዎች

2.2.1 ጋብቻና ባላዊ ክዋኔው

ጋብቻ ተፈጥሯዊ ፍላጎትን ለማሟላት ከሚከወኑ ክዋኔዎች አንዱ መሆኑ ተፈጥሯዊና በዓለም ህዝብ ዘንድ ሁለንተናዊ ያደርገዋል። ስለ ጋብቻ ያለው የህዝብ አተያይ እና አንድ ማህበረሰብ ከጋብቻ ጋር አያይዞ የሚከውናቸው ልማዶች ባህላዊ ያደርጉታል። የዚህ ጥናት ትኩረት ለጥናቱ በተመረጡ አካባቢዎች የጋራ የሆኑትን ከጋብቻ ጋር የተያያዙ ክዋኔዎችን እና ባህላዊ እምነቶችን ማሳየት ይሆናል። በሀገራችን አንድ ወንድ ከአንዲት ሴት ወይም/እና ከሁለት በላይ ሴቶችን የሚያገባበት እንዲሁም አንዲት ሴት አንድ ወንድ ብቻ የምታገባበት ልማድ በስፋት የሚተገበር ነው።

ጋብቻ ከግርዘት ቀጥሎ የሚመጣ ባህላዊ ክዋኔ ነው። ጋብቻ ከጥንስሱ እስከ ፍጻሜው ከተጋቢዎቹ ይልቅ የቤተሰቦቻቸው ጉዳይ ይሆናል። የጋብቻ ዓይነቶች የተለያዩ ሲሆኑ በተለይ የመተጫጨት ወይም የጥሎሽ ጋብቻ በሰፊው የተለመደና ሰፋ ያለ ባህላዊ እሴቶችን የያዘ የጋብቻ አይነት ነው። ለናሙና ከተመረጡት ክልሎች የተጠኑ ጥናቶች መካከል ከጋብቻ ጋር የሚያያይዙትን ውስጥ በጥቅሉ የጋራ እሴቶች እንደሚከተለው መመልከት ይቻላል። እነዚህም፡-

የቅድመ ጋብቻ የጋራ ባህላዊ እሴቶች

- ጠያቂ፣ ጥሎሽ የሚሰጥ የወንድ ወገን ነው።
- ተለማኝ የምትገባ ሴት ወይም የሴት ወገን ነው።
- ተመጣጣኝነት ያለው ቤተሰብ (ጎሳ) መካከል መጋባትን ይመርጣሉ።
- በተጋቢዎቹ (ሁለቱ ቤተሰብ) መካከል የቅርብ ዝምድና አለመኖር ይመረጣል (ከአምስት እስከ ሰባት ትውልድ ይቆጠራል)።
- ባህላዊ ዝምድና ካላቸው ለምሳሌ አበልጅ፣ የአይን እናት ወይም አባት፣ ሚዜ፣ የጡት ልጅ የመሳሰሉት ካለ አይጋቡም።
- በተመሳሳይ ጎሳ ጋብቻ የተከለከለ ነው።
- የተጋቢዎቹ ቤተሰቦች በኢኮኖሚ ደረጃ ተመጣጣኝ ቢሆኑ ይመረጣል።
- የሃይማኖት ልዩነት አለመኖር ተመራጭ ይሆናል።

የጋብቻ ጊዜ የጋራ ባህላዊ እሴቶች

- ቃልኪዳን መግባት (ቃል ገቢው ወንዱ እንጂ ሴቷ አለመሆኗ)
- ጫጉላ ቤት
- ሚዜ
- ጎጆ መውጫ
- የኮሶ መድሀኒት መጠጣት
- የደመቀ ድግስና ጭፈራ

ባህላዊ እምነት በጋብቻ የጋራ እሴት ውስጥ

- ቤተሰብ (ዘር) መምረጥ
- የሽምግልና ቀን፣ የሰርግ ቀን፣ ወር ጠዋት ማታ ብሎ መለየት።
- ኮከብ ማስቆጠር፣ ወፍ ማየት፣
- ሙሽራዋ በበቅሎ ከተቀመጠች መካን ትሆናለች ብሎ ማመን

- የተመረጠ እንሰሳት ለሙሽሮች ማረድ፤
- ደም ወይም መሰል ፈሳሽ መርጨት ወይም ማስነካት።
- እርጥብ ሳር መያዝ ወዘተ ይገኙበታል።

በአጠቃላይ ከጋብቻ ጋር የተያያዙ ባህላዊ ክዋኔዎች የተለያዩ ሀገራዊ የሆኑ ባህላዊ እሴቶችን የያዙ ናቸው። ሆኖም በለውጥ ላይ ናቸው። ለለውጡ የተለያዩ ምክንያቶች አሉ። በተለይ ከባህል ጠባይ አኳያ ለውጡን ማቆም አይቻልም ሆኖም አብሮ የሚጠፋ መልካም እሴት ተጠንቶ ቢለይ መልካም ነው።

2.2 .2 የወሊድ ባህላዊ ክዋኔዎች

መውለድ ተፈጥሯዊ ሲሆን ባህላዊ እሴት የሚያደርገው ከመውለድ ጋር ተያይዘው የሚከወኑ ባህላዊ ክዋኔዎች ናቸው። ከወሊድ ጋር የተያያዙ ባህላዊ ክዋኔዎች ብዙ ናቸው። ከነዚህ መካከል ለምሳሌ ለነፍሰ ጡር ሴት የሚከለከሉ የምግብ አይነቶች መኖር። የስራ ጫና መቀነስ። ምጥ ከበረታ የሚከወኑ ከእምነት ጋር የሚያያዙ ክዋኔዎች። “የእልልል...” ቁጥር በጾታ መወሰን። “ሴት ልጅ ከወንድ ልጅ ታንሳለች” ከሚል አስተሳሰብ የመነጨ ነው። ገላ መታጠብ። አራስ ጠያቂ በአብዛኛው ሴቶች መሆን እና ሲወጡና ሲገቡ የሚሏቸው አባባሎች። የእንግዴ ልጅ መቀበር የግድ መሆኑ። የእንግዴ ልጅ የምትቀብረው ሴት መሆን። እንግዴ ልጅ የሚቀበርበት ምክንያትና ቦታ ከባህላዊ እምነት ጋር ይያያዛል። ሌሎችም አራስና ተያያዥ እምነቶች አሉ። ከነዚህ መካከል፡- “አራስ ብቻዋን ስትሆን ክፉ ነገር ያገኛታል” ተብሎ ይታመናል። ይህንን ፍራቻ እስከ ሳምንት ከተኛችበት ክፍል አትወጣም። ወደ ደጅ መውጣቷም የግድ ከሆነ ከወጣችም ብረት ነክ ነገሮች ትይዛለች (እንደሚሰማር፤ ወስፌ በፀጉሯ ላይ ትሰካለች መኝታዋ (ከትራሷ) ስር ብረት ታኖራለች)። ምክንያቱም ሰይጣን ለአራስ ጠላት ስለሆነ ይፈልጋታል፤ ይለክፋታል። ስለዚህ ሰይጣኑ አራሷን እንዳይጠጋ እና እንዳይለክፋት ብረት መከላከያ ነው። ህጻናት የሚወለዱበት ሰአትም ከባህላዊ እምነት አኳያ ይተነተናል።

2.2.3 ከሞት ጋር የሚያያዙ ባህላዊ እሴቶች

ከልደት በኋላ ያሉት የሰው ልጅ የህይወት ምዕራፎች መቋጫቸው ህልፈተ ህይወት ነው። የቀበርን እና ተያያዥ ክዋኔውን ባህላዊነት ስናይ የሚሾች ተግባር ወይም ባህሪ የተለያየ ቢሆንም የለቅሶ ሥርዓቱ ግን ተመሳሳይ ነው። በሀዘን ሥርዓት ክዋኔ ላይ ባህላዊ የጋራ እሴቶች ውስጥ የሚታዩት የሞትን ሰው በብዙ ሰው አጀብ ወደ ቀብር

በክብር መሸኘት። የቀብር ሁኔታና አጀቡ እንደየ ግለሰቡ መለያየት። የመቃብር ጉርጓድ የተለያዩ እሴቶችን የያዘ መሆን። ለምሳሌ የመቃብር ጉርጓድ በታው፣ ቆፋሪ፣ አቅጣጫው፣ አፈር የሚመልሰው፣ በወንዶች መቆፈር። የጉርጓዱ ቁፋሮ በቅርብ ሰው መጀመር እና አስከሬን ወደ አፈር ሲገባ የመጀመሪያው አፈር መላሽ የቅርብ ሰው መሆን ይገኙበታል።

በአጠቃላይ ቀብር ላይ ቁሳቁሶችን መያዝ እና ተምሳሌታዊ ውክልናቸው። አስለቃሽ። ህርም ማወጣት። እንባ ማድረቂያ። እዝን። የሀዘን የጊዜ ርዝማኔ። የሀዘን ማብቂያ። የሟች መንፈሱ አለ ብሎ ማመን። በቁም ያልተጠያየቀ ዘመድ ቢሆን እንኳን ለለቅሶ የግድ መሄድ ወይም ህርም ማወጣት። ለሞተ ዘመድ በተወሰነ ጊዜ መታሰቢያ ማድረግ እና መንፈሱ እንዳለ ማመን የሚጠቀሱ የጋራ እሴቶች ናቸው።

3. ማጠቃለያ እና ይሁንታ

3.1 ማጠቃለያ

በዚህ ጥናት ከላይ በዝርዝር ለማቅረብ የተሞከሩት የኢትዮጵያ ህዝቦች ባህላዊ የጋራ እሴቶችን ለማጠቃለል በተመረጡት ህዝቦች ባህል ላይ እስካሁን የተሰሩ ስራዎች እና አጥኚዋ ልታገኛቸው እና ባለው ጊዜ ውስጥ የዳሰሰቻቸው እያንዳንዱ ጥናት እንደተነሳበት ጉዳይ አላማውን ለማሳካት እንጂ በአቅራቢያው ያለ ሌላው ህዝብ ይህ እሴት አለው ወይ? አጎራባች ህዝቦች በምን በምን ባህላዊ እሴቶች ይመሳሰላሉ? የሚለውን እግረመንገድ እንኳን የተመለከተ የለም። ስለዚህ ጥናቱ በአጭር ጊዜና በተወሰነ የሰው ሀይል የሚሰራ አይደለም። ለመነሻ የሚሆን ሀሳብ ግን ይሰጣል።

በሁለት አበይት ርእሰ ጉዳዮች ይህም ማህበራዊ ግንኙነቶች እና የህይወት ኡደት ስርአቶች ጋር የሚያያዙ ባህላዊ እሴቶች ተዳሰዋል። ከማህበራዊ ግንኙነት ምክንያቶች መካከል እድር አንዱ ነው። በሁሉም የጥናቱ ክልል ያሉት እድር፣ ቤተ-አምልኮ በመገንባት መተባበር፣ በጋራ ስራ መስራት ወይም ደቦ። በተለያዩ ምክንያት በሚደገስ ድግስ ላይ በሀሳብ በገንዘብ በጉልበት በእውቀትና በቁሳቁስ መዋዋስ መተጋገዝ የሚጠቀሱ ናቸው። ከህይወት ኡደት ጋር በተያያዘም ከጋብቻ ወሊድና ሞት ጋር የተያያዙ ባህላዊ ክዋኔዎች ውስጥ የሚገኙ ባህላዊ እሴቶች ተዳሰዋል። ከላይ እስካሁን ካየናቸው ውጭ በጥናቶች ውስጥ እንደ ርእሰ ጉዳይ ባይነሱም ሌሎች የጋራ ባህላዊ እሴቶች አሉ። እነዚህም ለሌሎች አጥኚዎች የመነሻ ሀሳብ እንዲሆንና እንዲያጠኑበት ርእሰ ጉዳይ ይሆናሉ ያለችውን አጥኚዋ ለመጠቆም እንደሚከተለው ቀርቧል።

ቁሳዊ ባህል በአይን በማየት ብቻ የምንለያቸው ቢሆኑም አሰራሩንና አብሮ ያለውንም አተያይ ማጥናት ያስፈልጋል።

በየምእራፎቹ ከተጠቀሱት ውጭ ሌሎች የጋራ እሴቶች በጥቅሉ ለመጠቃቀስ ያህል፡-ሽመናና የሸማኔ ልብስ የጋራ ባህላዊ እሴት ነው። የሸክላ ስራ፣ የሳር ጎጆ፣ ስፊት በሁሉም ዘንድ አለ። በተለይ ምጣድ ጀበናና ድስት የእንጀራ መሶብ በየቦታው የተለመዱ ቁሶች ናቸው።

ቡና ፍሬው ሳይሆን አፈላሉና ቃሉ እንዲሁም የሚፈላበት ጀበናና የሚፈላባቸው ምክንያቶች የኢትዮጵያዊያንን ባህላዊ እሴት ያሳያል። ለምሳሌ ያህል ብንመለከት፡- የአራስ ቡና፣ ኦሮሚያ ቡና ቀፋ፣ የከፋ “ቡና ጠጡ”፣ ምጥ ለያዛት ሴት ቡና ማፍላት፣ ውቃቢ ቤት ቡና ማፍላት(ቡና አፍይዋና የቡና ማፍያ ቁሶቹ በአምልኮ ቤት መሆን)። ሀዘን ቤት ቡና ማፍላት ወዘተ። ቡና የማፍላት አውድ ብቻ ብዙ ባህላዊ እሴቶችን ያጠቃልላል።

የምርቃት በረከቱ እንዲሁም የእርግማን መቅሰፍት ይደርሳል ብሎ ማመን የጋራ ባህላዊ እሴት ነው። በእያንዳንዱ ባህላዊ ክዋኔ መጀመሪያና መጨረሻ እንዲሁም በነገር መጀመሪያና መቋጫ ምርቃት መኖር ባህላዊ እሴት ነው። ቋንቋው ይለያይ እንጂ ሁሉም የመልካም ምኞት ሀገርን የመውደድ ሰላምን የመፈለግ መጥፎ ተግባርን የማውገዝ ይዘት ያላቸው ናቸው። እርግማን የምርቃት ተቃራኒ ቢሆንም ማህበረሰቡ ባህሉን የሚተክልበትና የሚያጸናበት እንዲሁም የሚያስፈራራበት ባህላዊ እሴት ነው።

የሃይማኖት ልዩነትን ወደ ጎን ብሎ በአንድነት መሳተፍና ማህበራዊ አንድነትን ማጠናከር መቻቻልን የሚያሳይ የጋራ እሴት ነው። ሃይማኖታዊ በዓላትን ሲያከብር ባህላዊ የሆነውን ማህበራዊ አንድነቱንም በዚያው እያጠናከረ ነው። የሃይማኖት ልዩነቱን አክብሮ አንዱ የሌላውን ሳይጋፋ ለበዓሉ አከባበር ድምቀት መስጠት፣ የሃይማኖቱ ተከታይ ያልሆነ ጎረቤቱን በመጋበዝ በዓሉን በማክበሩ ማኅበራዊና ስነልቦናዊ ሐሴትን የሚያገኝበትም እሴቱ ነው። የሀይማኖት ተቋማት ሀገርኛውን ሀገር በቀል እውቀት የራሳቸው አድርገው መውሰድ ሌላው የጋራ እሴት ነው። ለምሳሌ የኢ.ኦ.ተ.ቤ የምእመናኑ አለባበስ ነጠላ ጋቢ...ነጭ ልብስ። ሳር መጎዝጎዝ...ባህሉን የመትከል እና የማስተላለፍ ሚናቸው ከፍተኛ ያለ ነው።

በአጠቃላይ በህዝቦች ዘንድ መልካምና መልካም ያልሆኑ ባህሎች ብለው ህግ ሳያወጡ የተስማሙበት እርስ በእርስ የሚተጋገዙባቸው የግንኙነት ምክንያቶች አሏቸው። “ይህ መልካም ነው! ይህ መልካም አይደለም!” የሚላቸው እሴቶች አሉት። መልካም ከሚባሉት መካከል የታመመ መጠየቅ። ሀዘን ቤት መድረስና የሞተን መቅበር። የተጣላ ማስታረቅ። የእድሜ ባለጸጎችን እንዲሁም ታላቅን ማክበር። ስለሌላው መልካም ማሰብ። ለተቸገረ መርዳት። እንግዳ ማስተናገድ። በባህላዊ ዘዴ መዛመድ። በጋራ መሥራት። ገንዘብ መበዳደር እንዲሁም የተለያዩ የመገልገያ ቁሳቁሶችን መዋዋስ። ያጠፋውን ለአጥፊው መንገርና መገሰጽ ወዘተ ናቸው።

3.2 ይሁንታ

በባህላዊ እሴቶች ላይ የይሁንታ ሀሳብ አጥኚዎ ታቀርባለች። የይሁንታ ሀሳቡም ምንም እንኳን ሀገራዊ የሆኑ ባህላዊ እሴቶችን ማጥናት ቀላል ባይሆንም የሚመለከተው አካል የየድርሻውን በተለይ ሀገራዊ ግዴታውን ለመወጣት ከወሰነ ሊሰራ ይችላል።

1. ባህልና ቱሪዝም ሚኒስትር የተለያዩ ባለሙያዎችን በተለይ የታሪክ አዋቂዎችን የሀገር ሽማግሌዎችን የባህላዊ ተቋማት መሪዎችን የባህል አጥኚዎችን የሚያገናኝበትንና ስራውን በምን መልክ መሰራት እንዳለበት የውይይት መድረክ ቢከፍት።

2. የከፍተኛ ትምህርት ተቋማት በባህል በቋንቋ እና በታሪክ ጥናት ላይ ያተኮሩ ትምህርት ክፍሎችና የጥናትና ምርምር ተቋማት ተማሪዎች በባህላዊ የጋራ እሴቶች ላይ የሚሰሩበትን መንገድ አቅጣጫ ቢያመላክቷቸው።

3. የመገናኛ ብዙሀን በባህላዊ የጋራ እሴቶች ላይ አለመሰራቱን እና ቢሰራበት ሊያስገኝ የሚችለውን ጠቀሜታ ጥቁምታ ቢሰጥ መልካም ነው።

ዋቢ ስራዎች

ምህረት ዳኛው። “በአዲስ አበባ ከተማ የባህላዊ መድሀኒት አዘገጃጀት አሰጣጥና አጠቃቀም” በኢትዮጵያ ስነጽሁፍ ፎክሎር ለኤም ኤ ዲግሪ ማሟያ የቀረበ ጥናት 2000።

ባይለየኝ ጣሰው። ጎብረ-ባህል/ማንነትና ዕድገት/ ልማት፤ ዜና ልሳን፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ባህሎች አካዴሚ መጽሄት፤ ቅጽ 28፤ ቁ 1፤ 20016።

ደስታ ተክለ ወልድ። አዲስ የአማርኛ መዝገበ ቃላት፤ አርቲስቲክ ማተሚያቤት፤ 1962።

ፍሬህይወት ባዩ፤ “የክርስቲያን እና የሙስሊም ማህበረሰቦች መቻቻል ባሕርያትና መግለጫዎች፤ ከፎክሎር ዕይታ አንፃር በአርሲ ዞን”፤ ለፎክሎር የፒ. ኤች. ዲ. ማሟያ የቀረበ ጥናት፤ አዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ ፎክሎር ተምህርት ክፍል፤ 2009።

Abeba Amare, Desta Amare, Firehiwot Bayu and Teferi Getahun; **Some Features of Diversity: Halaba and Konso Language and Cultures in sothern Ethiopia.**(pp. 152-230).Academy of Ethiopian languages and Cultures Addis Ababa University printing press, 2014.

Fekadu, Fullas. *Ethiopian Traditional Medicine: Common Medicinal plants in Perspective*; Sioux City, Iowa: St, Luke, Regional Medical Center, 2001.

Ferraro, Gary. *Cultural Anthropology: An Applied Perspective*. CA: Belmont, Wadsworth/Thomson Learning Inc. 2004.